

ISTRSKO PODEŽELJE V VRTINCU REVOLUCIJE

Marta VERGINELLA

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2
Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 18

IZVLEČEK

Članek osvetljuje odzive istrskega podeželja na poveljna prelomna politična dogajanja, kako je v vsakdanje življenje Istre zarezala velika politika, kako so predstavniki ljudske oblasti poskušali na vasi rušiti stara ravnovesja in vzpostavljati nova, kako so tudi slednji - nemalokrat pod pritiskom krajevne stvarnosti - pristajali na kompromise s starim, s tradicijo. Zavezanost tradiciji je na istrskem podeželju v prvem poveljnem obdobju upočasnjevala uveljavljanje revolucionarnih ciljev, dopuščala je le površinske spremembe, ki niso zadevale temeljnih družbenih struktur in praks.

Z zmago OF, s prihodom Jugoslovanske armade v Istro in Trst, z razdelitvijo Julijske krajine v Cono A in Cono B, s pariško mirovno konferenco in Londonskim memorandumom so vojaki, politiki in diplomati določili smer zgodovinskega toka na Primorskem. Nova državna meja med Italijo in Jugoslavijo in demarkacijska črta med obema conoma v Julijski krajini - rezultat diplomatskega taktiziranja in pogajalske moči posameznih političnih akterjev - sta bili potegnjeni mimo širše ljudske volje, mimo pričakovanj in želja vseh tistih, ki so se udeležili narodnoosvobodilnega boja, a tudi tistih, ki so mu nasprotovali, in končno tudi tistih, ki so nemo pričakali končni razplet vojne vihre. Zapisniki krajevnih in vaških celic ter okrajnega komiteja KP okrožja Koper, ki jih hrani Pokrajinski arhiv v Koprju, so mi ob drugem fragmentarnem gradivu, cerkvenih virih, memoarjih in ustnih pričevanjih omogočili osvetliti odziv istrskega podeželja na poveljna prelomna politična dogajanja. Pokazali so, kako je v vsakdanje življenje Istre zarezala velika politika, kako so predstavniki ljudske oblasti poskušali na vasi rušiti stara ravnovesja in vzpostavljati nova, kako so tudi slednji - nemalokrat pod pritiskom krajevne stvarnosti - pristajali na kompromise s starim. Z izbiro komplementarnih opazovalnih kotov, ki so mi jih ponudili takratni politični subjekti - podeželski predstavniki ljudskih oblasti, člani okrožnega komiteja, podeželski župniki, a tudi posamezniki, izključeni tako iz posvetne kot cerkvene sfere oblasti, je bilo mogoče prodreti do mnogoobrazne poveljne podeželske istrske

stvarnosti - stvarnosti, ki niti v povojnem obdobju, tako kot tudi prej ne, ni bila povsem nemočen ujetnik zunanjih centrov politične moči in novega režima.

Že res, da so si jugoslovanske oblasti z reorganizacijo institucionalnega telesa prizadevale odpraviti upravni policentrizem, ki je tako za časa habsburške vladavine kot tudi italijanske fašistične oblasti hranil politično sredobežnost istrskega podeželja, toda kljub ideološki kampanji in velikim gospodarskim naporom jim ni uspelo zatreti gospodarske privlačevalne moči Trsta. Kot nam dovolj nazorno priča arhivska dokumentacija, se podvig ni obnesel, ker je podeželje vseskozi pritiskalo na vzvode oblasti. Po eni strani se jim je prilagajalo, po drugi pa je vodilo vztrajno bitko za ohranjanje tradicionalnih družbenih vrednot in utečenih oblik pridobivanja resursov. Ob tem velja še poudariti, da se je tudi na istrskem podeželju nova, ljudska oblast utelešala v posameznikih, v novem vodilnem razredu, ki je nameraval radikalno preoblikovati okolje, iz katerega je tudi večinoma prihajal. Toda, kot lepo pokažejo zapisniki partijskih celic in ljudskih odborov na podeželju, so predstavniki ljudske oblasti na vasi s težavo privzemali vrednostno-vedenjski kodeks komunistične elite in svoje vloge pobudnikov radikalne preobrazbe podeželske družbe niso posebno uspešno opravljali.

Napor, ki ga je istrski komunistični *establishment* vložil v vzgojo komunističnega kadra na istrskem podeželju, je bil velik. Ena od najbolj priljubljenih tem, ki so se je v prvih dveh povojnih letih lotevali okrajni politični predstavniki, ko so poučevali člane vaških celic Komunistične partije Julijske krajine, je bila naštevanje rezultatov, ki jih je na političnem in gospodarskem področju dosegla Vojna uprava Jugoslovanske armade. Poudarjali so, da si je jugoslovansko ljudstvo naposled izbojevalo stoletja kratene pravice, za katere so se v Coni A še vedno borili, da je nova jugoslovanska ustava izraz ljudske volje, ker prepoveduje izkoriščanje človeka po človeku, da ločuje cerkev od države, uvaja svobodo tiska, ščiti družino in priznava ženskam iste pravice kot moškim (PAK, OK KPZ, Valdoltra, 7. 1. 1947).

Partijskemu vodstvu koprskega okrožja je bilo do tega, da prebivalstvo Cone B spregleda, kaj se dogaja "onkraj", da so v Trstu in v njegovi okolici na dnevnem redu hude krivice, podkupovanja, goljufije, teror in brezposelnost, da spozna resnično lice Zavezniške vojaške uprave in zahrbtno bit Trumanove parlamentarne demokracije (PAK, OO SIAU, 24. 6. 1948; PAK, RK KPJK OKP, 16. 12. 1947). Že samo spoznanje o ukinjanju pravice do dela v sosednjem Trstu naj bi po mnenju koprskega partijskega vrha delovalo kot dovolj učinkovita protiutež sovražni propagandi in naj bi krepilo podporo ljudski oblasti, ki se je v koprskem okrožju tudi sama spopadala z brezposelnostjo. Čeprav je bila brezposelnost eden od poglavitnih vzrokov tlečega ljudskega nezadovoljstva v Coni B, je novi vodilni razred vztrajal pri razlagi, da kapitalistični red v bližnjem sosedstvu ukinja pravico do dela, da pa ljudska oblast neumorno ščiti interese delovnih ljudi. Z nemajhnimi finančnimi naporii so komunistični kadri poskušali dokazati, da življenjski standard Cone B ne zaostaja za

tistim iz cone A. Ko pa so bili vendarle prisiljeni spregovoriti o posameznih gospodarskih neuspehih, so krivce zanje praviloma našli v vrstah anglo-ameriških okupatorjev, špekulantov in nenazadnje celo med tistimi delavci, ki so se gradnji socializma odrekli in raje hodili na delo v Trst.¹

Prednosti nove družbene ureditve morajo biti vsem na očeh, so še poudarjali, tako krajevemu prebivalstvu kot sosedom, za katere naj bo Cona B ogledalo, po katerem bodo presojali Jugoslavijo. To zahodnemu svetu najbližjo "izložbo" je bilo treba po mnenju koprskega partijskega vodstva zaščititi in obvarovati pred zlemi zgledi zahodnega sveta in njegovega najbližjega legla - Trsta.

Da bi se preprečilo kontaminacijo s korumpirano parlamentarno demokracijo, je bilo treba po mnenju vodilnih partijcev in predstavnikov ljudske oblasti iz demarkacijske črte narediti nepropustno ideološko ločnico. Ta poskus ukinjanja utečenih gospodarskih in družbenih vezi med Trstom in istrskim zaledjem je, sodeč po zapisnikih krajevnih in vaških celic ter okrajnega komiteja Komunistične partije okrožja Koper, med ljudstvom - tako v mestih kot na podeželju - sprožal vsesplošno negodovanje in odpor. Niti s kapilarno ideološko kampanjo niti s policijskimi ukrepi ljudski oblasti ni uspelo postaviti železne zavese med Cono A in Cono B in preprečiti prestopanja demarkacijske črte. Množica zaposlenih v Coni A - leta 1947 je v Trst na delo hodilo 2000 delavcev in delavk - poleg tega pa ne gre pozabiti še na vse tiste, ki so v Trstu svoje pridelke prodajali, je onkraj demarkacijske črte imela nezanemarljiv vir preživetja in je vsako oviranje prostega pretoka ljudi in blaga doživljala kot kratenje neodtujljive pravice do prizadevanja za preživetje in boljše življenje. Že to, da so dovolilnice za prodajo pridelkov na tržaški tržnici izdajali politični aktivisti, je močno razburjala podeželsko prebivalstvo.

Koprsko politično vodstvo sicer ni moglo mižati pred dejstvom, da so se v Coni A zaposlovali kvalificirani delavci, ki so jih v Coni B pogrešali; da so tamkaj prihajali do vsakodnevnega zaslužka celo bivši partizani, tisti, ki bi morali najaktivneje sodelovati pri gradnji nove družbe; in da so se s trgovino na drobno v sosednjem Trstu ukvarjali celo člani partije. Zato ne preseneča, da so se na vaških partijskih sestankih - tak je potekal tudi v Dekanih januarja 1947 - pogovarjali predvsem o tem, kako bi zatrli "pravo tihotapstvo", tihotapljenje hrvaškega tobaka iz Jugoslavije v Trst in dopustili pa, da se na tržaški "piaci" znajdejo samo skromne količine blaga in pridelkov: "Radi tega, ker se ne pusti prenašati v Trst mleko in drugih stvari, je med ljudstvom še vedno nezadovoljstvo in praviijo, da sedaj govorijo in ukazujejo samo

1 Previsok življenjski standard je po mnenju nekaterih nižjih partijskih in oblastnih organov "kvaril" ljudstvo in po letu 1948 postal tudi vzvod za premestitev nekaterih strokovnih kadrov iz koprskega okraja v druge predele Jugoslavije. Po letu 1948 je bila oskrba v Coni B od 10% do 20% boljša kot drugod v Jugoslaviji, ugotavlja J. Beltram, ker so tako slovenska kot hrvaška republika in zvezna vlada s svojo finančno podporo dajale določene prednosti v preskrbi, gradbenem materialu in kreditih (Beltram, 1986, 262, 267).

tisti, ki so bili v partizanih (PAK, OKKP-Z, 18. 18. 1947)."

Medtem ko je bilo ohranjanje gospodarskih vezi s Trstom za podeželske partije nadležna zadeva, v kateri se je pokazala njihova razpetost med ideali socializma in življenjsko nujo, ki jih je približevala njihovim krajanom, je koprski komunistični *establishment* v vsakodnevnem vzdrževanju stikov s Trstom videl predvsem prevzemanje nevarnih vplivov protijugoslovanske propagande, možnost za pridobivanje luksuznih predmetov in lir, kar je "kvarilo" politično mobilizacijo delovnih množic v Coni B. Toda, ker je vsak poskus neposrednega oviranja prehoda v Cono A povečal ljudsko negodovanje, če že ne sprožil pravi odpor, je bila ljudska oblast prisiljena uporabiti posredne oblike pritiska. Pot "onkraj" je poskušala preprečiti, denimo, z množičnim vpoklicem v delovno brigado in pa z odvzemanjem dovolilnic za prehod v cono A. Odzivi prizadetih, zlasti žensk, so bili pogosto dramatični. Tako so na primer spomladi leta 1947 ženske, ki so jim policijski organi prepovedali prestop meje, da bi jih s tem ukrepom odvrnili od prodaje jajc v Trstu, zagrozile s samomorom (PAK, OKKP-Z, Škofije, 10. 4. 1947).

Opravičilo za to, da je tok ljudi in blaga tako po postavitvi demarkacijske črte kot tudi po korenitejših spremembah v institucionalni in družbeni sferi tekel še vedno proti Trstu, so partijski možje redno iskali v pomanjkljivem revolucionarnem naboju istrskega podeželja. Zgroženo so ugotavljali, da avtoriteta ljudske oblasti ne trpi le v mestih, kjer je delovala italijanska "reakcija", temveč tudi na podeželju, kar se je med drugim kazalo v razširjenosti davčne utaje, v nizki udeležbi na udarniških akcijah, volitvah, partijskih sestankih ipd.

Res pa je tudi, da so predvsem velika pričkovanja, ki jih je partija gojila do slovenskega podeželja, iz najmanjše grožnje ali drobnega protestnega dejanja, kakršno je bilo, denimo, vedenje gostilničarja iz Gažona, ki se po mnenju partijcev ni menil za ljudsko oblast in je "zafrkaval ljudstvo", naredile predmet partijskih obravnav. Treba je še pripomniti, da omenjeni gostilničar ne le da ni redno plačeval davka, kar bi bilo za krajevne predstavnike oblasti v mejah dopustnega, ampak je poleg tega točil tudi kislo vino in ga za povrh mešal z vodo, kar na vasi še zdaleč ni bilo zanemarljivo, in je iz upornika delalo zarotnika (PAK, OKKP-Z, Gažon, 26. 8. 1947). Predmet partijskih obravnav je postala vsaka glasna kritika, tudi taka, ki je bila izrečena v vinjenem stanju, še posebej, ko je letela na krajevne partije ali pa na člane ljudskih odborov in je podvomila v njihovo revolucionarno poslanstvo in ščitenje ljudskih interesov. Ni si težko predstavljati, kako je v ušesih branilcev novega reda odmevalo obrekovanje tajnika Slovensko-italijanske antifašistične unije, ki se ga je nek sovaščan lotil z naslednjimi besedami: "(...) vaših odborov ne bo več, prišli bodo čerini in bodo pomeli te prasce umazane, ki stojijo po uradih (PAK, OKKP-Z, Gažon, 8. 7. 1947)."

Partijski zapisniki ne beležijo vseh takrat izrečenih kritik, groženj in protestov, kljub temu pa nam dajejo vedeti, da so bili predstavniki ljudskih oblasti na vasi

pogosto osamljeni in da so še posebej nedomačini, ki so na pomembne politične in upravne položaje v koprski okraj prihajali s Krasa, iz Cone A ali pa iz notranjosti Slovenije, povečevali negotovanje podeželskega prebivalstva in s tem poglobljali razkorak med ljudstvom in novim institucionalnim aparatom. Drobne, na videz nepomembne izjave krajanov, denimo, da so prej "bili Siciljani in sedaj so pa Kraševci. Ki nas hodijo komandirati (PAK, OKKP-Z, Šmarje, 2. 12. 1846)", ali pa, da se "po vaseh sliši godernjanje, da eni iz Cone A so jim prišli vzeti kruh, drugi pa da so jim prišli pod noge (PAK, OKKP-Z, Škofije, 10. 4. 1947)", pričajo o vse bolj razširjeni nestrpnosti do ljudske oblasti.

Da je bilo nezadovoljstvo obojestransko, priča nenehno tarnanje koprskega partijskega vrha nad revolucionarno mlačnostjo Istre, nad prepočasno ideološko indoktrinacijo, nad tem, da niso bile pred oportunistom, lokalpatriotizmom, anarhistično držo in sektaškim odnosom do žensk varne niti partijske vrste. Ob pomanjkljivo ideološko podkovanem političnem kadru in povrh še številčno skromnih partijskih vrstah je bila politična in gospodarska prenova istrskega družbenega tkiva upočasnjena.

Partijsko vodstvo v Kopru se je vse bolj zavedalo, da med komunistično doktrino in vsakdanjo politično prakso, med pričakovani političnega centra in dejanskim stanjem na vasi zeva huda praznina. Uvidelo pa je tudi, da je za pridobivanje vaškega političnega konsenza delitev dobrin in uslug učinkovitejša od ideoloških parol. Prihod pošiljke hrane, gnojil, zdravil, obutve ali oblačil je namreč izboljšal razpoloženje podeželskega prebivalstva in utrdil ljudsko oblast, tako kot jo je pomanjkanje te ali one življenjske potrebščine ošibilo. Blagodejni učinek pošiljke pa se je seveda pokazal le, če pri njeni razdelitvi niso prevladali partijski ali sorodstveni kriteriji, kar pa se je dejansko pogosto dogajalo.

Navdušenje, ki ga je slovensko prebivalstvo na istrskem podeželju izkazovalo jugoslovanskim oblastem ob koncu vojne in še pomladi leta 1946 ob obisku zavezniške razmejitvene komisije, je bilo torej kratkotrajno. Kot poudarja Nevenka Troha, ko osvetljuje razmere v Coni A v letu 1946, "je velik del Slovencev in Hrvatov nove jugoslovanske oblasti podpiral, saj so pomenile prekinitev vladavine italijanske države in zlasti fašizma, ki je bil v Istri še posebej brutalen". Obenem pa pripomni, da se je naklonjenost do Jugoslavije in do ljudske oblasti med slovenskim prebivalstvom ohlajala predvsem zaradi ukrepov OZNE, ubojev, gonje proti kleru (Troha, 1996, 86-87). Da širša plast kmečkega prebivalstva ni postala brezpogojni politični pristaš novih oblasti in da se je začetno navdušenje vaških ljudi sprevrglo v razočaranje, pa je treba, če izhajamo iz pregledane dokumentacije, pripisati bolj zvestobi tradicionalnim vrednotam in vedenjskim normam kot pa političnemu presojanju novih oblasti. Ljudska oblast se je z ukrepi OZNE, uboji in protiduhovniško gonjo očrnila, toda ključno merilo njenega vrednotenja je bilo za kmečko prebivalstvo pomoč, ki jo je nova oblast nudila preživetju oziroma izboljšanju živ-

ljenjskega standarda in ohranjanju tradicionalnih družbenih praks. Nezakoniti in nasilni posegi oblasti so se vendarle dogajali po dolgem predvojnem in vojnem obdobju, v katerih je nad življenjem gospodovala nepravna država in totalitarna oblast. Kot se da lepo razbrati iz naslednjega ustnega pričevanja, sta se pri presojanju prioritet mnenji vodilne elite in širše kmečke plasti močno razhajali: "... Ma kaku znate, da sem fašist, sem vprašu. Ma ke niste šli na volitve, mi je reku. Jest pa sem reku, nimaste pojma, kelko pravih fašistov je volilo. (...) Ko sem pršu (domov), me je oče vprašal, zakaj nisem šel na volitve. Jest pa sem mu reku, da je on imu eno mušo in eno ovco, pa ni bilo nobenga božiča ali velike noči, da mi ne bi imeli eno kilo mesa pri družini. Jest pa sem imel konja ino šest krav v štali pa nisem imel deset dkg mesa za veliko noč. Zaradi tega tudi nisem šel volit. (...) Ma več ljudi ni šlo volit, samo trije, štirje smo bili iz vasi potučeni".² Iz pripovedi šupetrskega kmeta, ki so ga pretepli in odvedli v zapor, ker se ni udeležil volitev, zvemo, da je novo oblast meril z metrom tradicije. Leta 1950 se volitev v Sv. Petru ni udeležilo 50% volilnih upravičencev, kar je partijsko vodstvo pripisalo vplivu "kominformistične in klerikalne propagande".

Z izobraževanjem podeželskega prebivalstva je ljudska oblast poskušala ustvariti ugodnejše pogoje za radikalno družbeno preobrazbo istrskih vaških skupnosti. Veliko naporov je vlagala v odpravljanje nepismenosti in si z raznovrstnimi pobudami prizadevala za dvig splošne kulturne ravni. V vseh vaseh na Koprskem je prirejala večerne tečaje opismenjevanja, tečaje splošne kulture, širila je tiskovine in postavljala stenčase. Rezultati kapilarno zasnovane izobraževalne akcije po mnenju odgovornih niso bili zadovoljivi. Iz partijskih zapisnikov zvemo, da je bil slovenski tisk premalo razširjen - celo med aktivisti - in da je bralna kultura tečajem navkljub ostajala skromna.

Zanimanje za študijske sestanke tudi med partijci ni bilo veliko vsaj, če sklepamo po tem, da jih je bolj kot študij takrat obveznega čtiva - Leninove Države in revolucije pritegovalo igranje od oblasti prepovedane "more". Tudi nakup časopisa ni vedno sledil kulturnemu nagibu. Zanj so se na podeželju odločali pogosto iz enostavnega razloga, ker so pri hiši potrebovali papir: "Treba bo še veliko dela med ljudstvom, da se ga prepriča o važnosti časopisja. Imamo primere, v Vanganelu, ker ima ljudstvo trgovski odnos do časopisja, ko so razprodajalcu dejali ob novo izšli št. Ljud.(skega) ted.(nika), da imajo dovolj papirja še od prejšnjega tedna (PAK, KPJK-Z, AGIT-PROP, Vanganel, 1947)."

Gradnja športnih objektov in prirejanje športnih prireditev sta poleg navedenih kulturnih pobud postala način, s katerim je partija poskušala prodreti do tistih, ki so ostajali na robu političnega življenja. To pa na vasi ni bilo lahko izvedljivo. Nena zadnje se je za težavno izkazalo tudi angažiranje kmečkega prebivalstva v sindikatu,

2 Intervju z B. L. iz Dragonje sta opravila mag. Borut Brumen in dr. Bojan Baskar. Obema se prisrčno zahvaljujem za možnost vpogleda v zbrano gradivo.

zadolženem za širjenje zadružniške zavesti in krepitev kolektivne pripadnosti "zvedni vodnici". Tako obdavčenje kot obvezna oddaja blaga in prisilne delovne akcije so delovali kot močna protituež zadružništvu.

Ker mnogokrat kljub organizacijskim naporom in raznovrstnim pobudam predstavnikom ljudske oblasti ni uspelo spremeniti političnega vzdušja v posamezni vasi, je koprski establishment oklical zdaj to, zdaj ono vas za sovražno. V februarju leta 1947 je eden od partijskih zapisnikov označil za ljudski oblasti nenaklonjene naslednje vasi: Sečevolje, Sv. Peter in Padno. Septembra istega leta se seznam nekoliko spremeni, Sv. Petru se tokrat pridružijo Krkavče in Nova vas. Ko so z agrarno reformo začeli deliti zemljo, se je vrednostni predznak pripadnosti zasukal Ankaranu, Semedeli, Kortam, Sečovljam in Bertokom (PAK, KPJK-Z, AGIT-PROP, 12. 2. 1947, 2. 9. 1947). Vseskozi pa so bile, kot ugotavlja J. Beltram, komunistom naklonjene naslednje vasi: Čezarji, Pobegi, Marezige, Babiči (Beltram, 1986, 14).

Če so v mestih bili glavni nasprotniki ljudske oblasti intelektualci, buržuji, trgovci, direktorji in delavci, ki so nasadali malomeščanstvu in spolitiziranemu kleru, po podpisu resolucije Informbiroja pa Vidalijevim in Stalinovim saboterjem, so se na seznamih podeželskih sovražnikov praviloma znašli veliki kmetje, gostilničarji in duhovniki, tudi taki, ki so med vojno simpatizirali z OF. Med letoma 1946 in 1950, so se po partijski dokumentaciji sodeč, sovražnikove vrste le malo spreminjale. Med nasprotniki je vseskozi prednjačil kler, ker je z najrazličnejšimi sredstvi širil nena-klonjene informacije o Jugoslaviji, utrjeval vero v rimskokatoliško cerkev in papeža ter odvrčal ljudi od politične aktivnosti in jih prepričeval, da so z ljudsko oblastjo prispeli na oblast nekompetentni ljudje.

Delovanje klera je bilo za partijce posebno ogrožajoče, ko je zadevalo mladino. V razmerah, v katerih se je morala soočiti z "ukoreninjenim egoizmom" starejših ljudi, ki se niso pustili "pritegniti do prave poti", je oblast stavila na mladino. Pokazalo pa se je, da je del mladine pod cerkvenim vplivom in nedovzeten za revolucionarno stvar. Če prisluhnemo cerkvenim dokumentom iz istega časa, ugotovimo, da se je tudi kler pritoževal nad mladino. Ne zato, ker bi množično prestopala v komunistični tabor temveč, ker da se je odtujila cerkvi, veri in zakramentom ter raje obiskovala plesišča kot pa nedeljsko mašo. Komu naj potemtakem verjamemo partijskim zapisnikarjem ali cerkvenim kronistom?

Vprašanje puščam hote brez odgovora, ker bi se do njega lahko dokopala le s seciranjem obeh institucij in osvetlitvijo njunih nadzornih logik, kar prepuščam drugi priložnosti.

Vrnimo se h kleru. Vez, ki jo je duhovščina po koncu vojne ohranjala na podeželju z ženskami, je bila za novo oblast nadvse nevarna še zlasti potem, ko so partijci ugotovili, da, denimo, angažiranost v Antifašistični fronti ženskam v Šmarjah ni preprečila, da bi se zavzele za ohranitev razpela v šoli, s čimer so posredno podprle cerkveno avtoriteto (PAK, OKKP-Z, Šmarje, 5. 11. 1946). Ob vzajemnih ob-

sodbah, izrečenih ob vsakem kratkem stiku med cerkveno in posvetno avtoriteto, ko je župnik bil le še reakcionar, izdajalec, partiji pa brezbožniki in zatiralci ljudstva, so se v praksi vendarle pojavljale oblike taktiziranja in sožitja, ki so jih razmerja med zgodovinskimi akterji dopuščala. Ne nova oblast ne kler nista vselej vodila premočrtne in nedvoumne politike do druge strani. Revolucionarna oblast je, denimo, dopuščala opravljanje "robote" na cerkveni zemlji, medtem ko so se cerkveni predstavniki priklanjali posvetni avtoriteti, kadar jim je priskočila na pomoč pri obnovi cerkvenega poslopja. Dovolj zgovoren je v tem pogledu primer Padne, kjer se je vodstvo partijske celice odločilo, da bo pustilo duhovnika "pri meru, da se ne zasovražimo pri ljudstvu". Po hujšem izgredu skupinice vročekrvnežev iz sosednje vasi, ki je pretepla padenskega kaplana, pa je ljudska oblast celo odprla postajo milice v vasi, kar se je zgodilo ob vsesplošnem odobravanju vaščanov in okoliškega klera. Kot ugotavlja J. Beltram, je v Padni, kljub spremembam prvih povojnih let, moč cerkvene avtoritete ostajala neokrnjena. Tamkajšnji predsednik krajevnega ljudskega odbora, Jože Kuzmič, najstarejši komunista daleč naokrog, "ni miroval vse do smrti in je komunizem izpovedoval odkrito, najbrž po svoje, brezobzirno, intolerantno. Nikoli ni bil brez orožja, a nikoli mu ni uspelo postati vzor na vasi, ne glede na to, da so ga fašisti preganjali. Več časa in več možnosti je imel župnik, ki je v Kuzmiču videl tip brezbožnika sredi pobožne vasi, kar je še posebej odmerjevalo politično aktivnost Kuzmiču in je v neenakem boju ostajal v veliki manjšini. Četudi so revolucionarni dogodki potrjevali Kuzmičevo gledanje v bodočnost, še dolgo ni bilo mogoče omejiti vpliva škodljivega in nazadnjaškega delovanja zakrknjenega dušnega pastirja v Padni." (Beltram, 1986, 97)

Beltramovo pisanje nam potrjuje, da je vsak odkrit spopad s klerom partijo odtujeval od večine podeželskega prebivalstva, kar pa si partiji oziroma predstavniki ljudskih oblasti niso mogli privoščiti. Kot so večkrat poudarili vodilni partijski kadri, bi javno onečaščenje cerkve in njenega predstavnika pomenilo zagrešiti samomorilsko potezo. Partija se je v koprskem okraju raje odločala za podtalen pritisk in za prikrito oviranje župnikovega delovanja, v izjemnih primerih pa celo za njegovo zaščito. Na primer takrat, ko so se neznanci, "sramotilci vere", kot so jih imenovali cerkvene kronike, po starih običajih lotevali cerkvenih mož. Denimo, ko so zanesli hlevski gnoj pred župnišče ali pa so župniku in drugim pobožnim vaščanom hišna vrata zavezali z bekami. Vzrode teh dejanj najdemo prej v koreninah kmečkega *charivarija* kot pa v partijski protiklerikalni strategiji.³ Ne gre sicer pozabiti, da se je tudi kler posluževal pritiskov in groženj. Dogajalo se je, da je duhovnik grozil z

3 O *charivariju* kot obredu, s katerim je vaška skupnost smešila posameznike, ki so se prekršili nad ustaljenimi normami glej S. Woolf, 1993; M. Jacobs, 51-85; N. Zemon Davis, 1971, 41-75; J. Le Goff, J.-C. Scmitt, 1981. O podobnih primerih na tržaškem Krasu v času fašizma Verginella, 1992, 494.

odvzemom blagoslova družinam, ki niso nameravale poslati otrok k verouku, da se je posluževal moči prižnice in vseh drugih sredstev pritiska, s katerimi je razpolagal kot duhovni vodja vaških duš.

Res pa je tudi, da se ljudska oblast s partijo na čelu - že zaradi svojega ugleda med tistimi, ki so jo podpirali - ni mogla odreči javnemu nasprotovanju nekaterim cerkvenim aktivnostim. Če pomislimo, da se je nekajkrat že samo poročilo vaškega župnika svojemu nadrejenemu - tržaškoporskemu škofu Santinu v Trst o uspeli procesiji sprevrglo v veleizdajno dejanje, si lahko predstavljamo, kako je v partijskih vrstah odmevalo množično romanje v Strunjan junija leta 1945 (PAK, OKKP-Z, Koštabona, 1. 6. 1946). Verski pohod v obalni kraj je bil za novo oblast kratkomalo protijugoslovanska manifestacija in kot tako jo je tudi razglasila ljudstvu. Za cerkev pa je bilo romanje predvsem mogočen dokaz ohranjanja v vojni opuščenih nabožnih praks. Negodovanje posvetnih oblasti so sprožile najprej vaje pevcev iz Nove vasi, Padne, Kort, Pomjana, Krkavč, Koštabone, Šmarij in Sv. Petra. "Ker je stvar zgledala impozantna, je vzbudila pri nekaterih odpor", piše takratni cerkveni kronist. "Dvignili so se razni odpori. Na primer: Romanje je politično - reakcija se dviga - to je za Italijo. Tja pridejo časniki italijanski, da rečejo, da smo za Italijo in t. dalje. Ti glasovi so šli povsod in begali ljudstvo. Duhovniki smo te glasove klevetniške odbili. Vendar mnogi so nasedli. Mnogi so se bali rapresalij". Množica več kot 2.000 vernih romarjev, ki je molila in pela, je bila, kot ugotavlja takratni cerkveni vir, že med potjo izpostavljena zasmehovanju, psovanju in klevetanju. V Strunjanu so jo pričakali predstavniki oblasti, vojska in zaščita. Kljub njihovi prisotnosti so se obredi nemoteno odvijali, le povratek v domači kraj je bil manj slavnosten - romarji so se morali v svoje domove vrniti po samotnih stranskih poteh.

Delovanja ljudske oblasti ni oviral le zunanji sovražnik, ob njem je deloval tudi notranji, ki se je utelešal v moralno iznakaženih partijcih. Partijska celica na Škofijah se je na primer odločila, da bo tisti, ki se ne bo podrejal partijskim direktivam, se predajal pijači ali pa se prepiral, pri priči izključen. Stroga kazen naj bi čakala tudi zaposlene pri narodni zaščiti, ki so se kljub temu, da so bili odgovorni za javni red, zadrževali po gostilnah in se smukali okoli z dekleti. Ko jim je ljudska oblast tako vedenje prepovedala, so glasno negodovali. Tisti partijci, ki so slabo ravnali z ženami, niso skrbeli za otroke, so bili izključeni iz partije, nekateri sicer z olajševalno okoliščino - le za nedoločen čas (PAK, OKKP-Z, Škofije, 3. 3. 1947).

Koprsko vodstvo je vseskozi pošiljalo navodila podeželskim sekcijam, kako prepoznati in vzgojiti pravega partijca z razvitim socialnim čutom, ki bo pošten v javnem in zasebnem življenju, da mu bo lahko ljudstvo zaupalo in se nanj obračalo ob kakršnem koli političnem ali gospodarskem problemu. V stvarnosti so se stvari sicer vseskozi zapletale: partijci niso bili sposobni prepričati ljudstva, zakaj "se to ali ono zaplenja, temveč kažejo, da tega oni niso krivi in s tem se oni otrešajo. Ljudstvo ko vidi take napake, pa takoj propagira, da smo mi slabši kakor pa čerini". Tudi

pijani sekretar, ki se je družil z neuglednimi ženskami, prav gotovo ni deloval kot dober zgled, bil je le nov adut za vsesplošno kritiko (PAK, OKKP-Z, Sv. Anton, 29.7.1947). Od tu potreba po moralizatorski akciji, ki si je - paradoksalno - postavila iste cilje, kot si jih je na začetku 20. stoletja zadala istrska duhovščina, ko si je prizadevala obnoviti cerkveni monopol nad politično sfero. Partija je namreč ob prevzemu oblasti na vasi privzela tudi vlogo moralnega razsodnika in je v tej vlogi uveljavljala marsikatero načelo, ki ga je na podeželju kodificirala do konca vojne nesporno moralna avtoriteta - cerkev. Ni nezanemarljivo, da je moralizacijska kampanja ljudske oblasti uspela tam, kjer se je kleru zalomilo, denimo pri prepovedi, da bi nedorasla mladina obiskovala plesišča, da pa še zdaleč ni dosegla zastavljenih ciljev.

Vedenjski vzorci na istrskem podeželju so se tudi po koncu vojne določali z metrom tradicije; oblast, bodisi cerkvena bodisi posvetna, je v vaški skupnostji praviloma ostajala tujek. V bitki za uveljavitev se je morala revolucionarna oblast nenehno soočati s starimi, globoko vkoreninjenimi vedenjski vzorci. Vrednote in miselne kategorije komunistične elite so si le počasi utirale pot, tudi zato, ker istrsko podeželje ni doživelo take urbanizacije, kot so jo v drugi polovici 19. stoletja in v prvih desetletjih 20. stoletja doživeli Trstu bližji kraji. Istrsko podeželje je bilo ujeto v spone tradicije, ki so se globoko zajedle v vaško družbeno telo. Ta zavezanost tradiciji je upočasnjevala uveljavljanje revolucijskih ciljev. Brez večjega napora je dopuščala površinske spremembe, ki niso zadevale temeljnih družbenih struktur in praks, vendar je njena prepustitev prve obrambne črte okopov pomenila le, da je svojo moč skoncentrirala v drugi in tretji obrambni črti. Vendar je metafora frontalnega napada zavajajoča. Mogoče je reči, da je vaška tradicija z novo oblastjo uveljavljala partizanski slog bojevanja. Nasprotnika je izčrpavala, nudila pasivni odpor tam, kjer je bil najmočnejši, in aktivnega, kjer in ko je bil šibak in nedejaven.

Spreminjanje kulture je način njene reprodukcije, pojasnjuje M. Sahlins, ko pripoveduje, kako so havajski glavarji in tamkajšnja ljudstva, vsak na svoj način, izhajajoč iz svojih interesov in zavesti o sebi, reagirali ob prihodu evropskega človeka, kapitana Cooka (Sahlins, 1986, 1997). Izjemen dogodek so absorbirali v utečene kulturne oblike, toda stik z novim je sprožil tudi nasprotja, ki jih tradicionalni odnosi niso predvidevali. Kulturne kategorije so pridobile nove funkcionalne vrednote, kulturni pomeni so se spremenili, spremenilo se je razmerje med kategorijami, spremenila se je sama njihova struktura.

Spremembe državnega, institucionalnega okvira in uvedbe novega družbenega in političnega reda ne gre postavljati ob bok prihodu kapitana Cooka, prihodu tujega, neznanega, kljub temu pa bi veljalo tudi ob preučevanju odnosov med novo oblastjo in podeželjem vzeti v pretres Sahlinsovo paradigmo in preveriti, kako je čas politične zgodovine zarezal v dolgotrajne procese gospodarskih in družbenih struktur ter kulturnih identitet na vasi, kako se je dogodek zagozdil v strukturo, kdaj in kako jo je spremenil (Sahlins, 1992).

ISTRAN COUNTRYSIDE IN THE WHIRL OF REVOLUTION

Marta VERGINELLA

University of Ljubljana, Department of History SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2;
Science and Research Centre of the Republic of Slovenia, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 18

SUMMARY

In order to describe the relations between the new political elite and the rural population, the author uses the minutes of the local and village units and the Communist party county committee of the county of Koper (1945-1950), stored at the Regional Archives Koper, and other fragmentary material, mainly church sources and personal communications.

The new people's government tried very hard to stop the traditional link with Trieste and everyday crossing of the demarcation line between zone A and zone B with a strong ideological campaign and police measures.

Often there were even the members of the Communist party from the Koper region employed in zone A in order that ex-fighters could sell their crops in Trieste. It was difficult to draw definite separation lines between those who supported the people's government and those who did not. The lists of enemy villages show that a place not in favour to the people's government turned into a favourable one and a pre-war anti-fascist turned into a political enemy. The rural population judged the new people's government by traditional standards, finding out how much it helped to preserve or even increase material goods. The new political elite led its fight in the countryside against external enemies, especially the clergy, or internal opponents: morally questionable activists who ruined the name of the party and the reputation of the people's government.

VIRI IN LITERATURA

Babič, B. (1982): Primorska ni klonila. Koper, Lipa.

Beltram, J. (1986): Pomlad v Istri. Koper, Lipa - ZTT.

Blasina, P. (1993): Vescovo e clero nella diocesi di Trieste-Capodistria. I Quaderni di Qualestoria, 1993/2. Trst, 117-133.

Jacobs, M. (1993): Charivaris, Pesants and Political Culture in the Southern Netherlands. V: Woolf, E., 1993, 51-85.

Le Goff, J., Scmitt, J.-C. (1981): Le Charivari. Actes de la table ronde organisée à Paris (25-27 avril 1977). Paris, L'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales et le Centre National de la Recherche Scientifique.

PAK, KPJK-Z, AGIT-PROP - Pokrajinski arhiv Koper, Gradivo Agit-Prop Komisije, 1947.

- PAK, OKKP-Z** - Okrajni Komite KP Koper, Zapisniki krajevnih in vaških celic KP okraja Koper.
- PAK, OO SIAU** - Zapisnik Okrajnega odbora SIAU za Istro.
- PAK, RK KPJK OKP** - Zapisniki sej rajonskih komitejev KPJK okrožja Koper.
- Sahlins, M. (1986)**: Isole di storia. Torino, Einaudi, 119-137 (Chicago, 1985).
- Sahlins, M. (1997)**: Capitan Cook, per esempio. Roma, Donzelli (Chicago, 1995).
- Sahlins, M. (1991)**: Storie d'altri. Napoli, Guida, 111-123 (Washington, 1991).
- Troha, N. (1996)**: Oris položaja v koprskem okraju cone B Julijske krajine v letih 1945-1947. Prispjevki za novejšo zgodovino, XXXVI-1996, 1-2, 86-87.
- Troha, N. (1998)**: Politika slovensko-italijanskega bratstva. Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije.
- Verginella, M. (1992)**: "La nostra lotta". Fascismo e difesa nazionale nelle fonti autobiografiche. V: Vinci, A. (ur.): Trieste in guerra. I Quaderni di Qualestoria, 1992/1. Trst, 485-499.
- Zemon Davis, N. (1971)**: "The Reasons of Misrule: Youth Groups and Charivaris in Sixteenth-Century France". Past and Present, 50. 41-75.
- Wolf, E. (1993)**: The World of the Peasantry. Firenze, European University Institute.